

מעשה רבי פרידא – עיונים באגדתא*

תקציר

מסירות-הנפש של רבי פרידא בהוראת-התורה לתלמידו קשה-הקליטה אינה יכולה שלא להדהים את קוראי האגדה התלמודית, המספרת על-כך: על-פי האגדה, רבי פרידא נהג ללמד את תלמידו כל סוגיה ארבע מאות פעמים, ופעם אחת אף הכפיל כמות זו – עקב העובדה, שהתלמיד הסיח את דעתו מהלימוד.

הדילמה המרכזית עוסקת ב"סדר-העדיפויות" של רבי פרידא, דהיינו, האם אכן רבי פרידא נהג כהוגן – בהשקיעו מאמץ ומשאבים בלתי-נלאים באותו תלמיד, או שמא היה עליו להפנות כוחות אלה להוראת תלמידים אחרים או לקיום מצוות נוספות?

התירוץ הראשי לדילמה הוא, בעצם, הרעיון המרכזי, שרוצה האגדה ללמד: חשיבות מסירת התורה שבעל-פה לדורות הבאים כאבן-יסוד בעם ישראל ביחס לשאר המצוות והערכים באותה תקופה.

מלבד זאת, ניתן לדלות מהאגדה לקחים נוספים, כגון: יחסים אידאליים בין רב לתלמיד, מידת המתיונות ששכרה בצדה, השכר הכפול של לימוד התורה והעדפת צורכי הכלל על צורכי הפרט.

מילות מפתח: רבי פרידא; ארבע מידות בתלמידים; מסירת-התורה; קבלת-התורה; אהבת-התורה; יחסי רב ותלמיד; הבנה לעומת זיכרון; מידת המתיונות; "מת מצווה"; צורכי-הפרט; צורכי-הכלל.

*. המאמר במקורו נכתב במסגרת תרגיל לקורס "אגדות חז"ל ומדרשיהם – מהותם ועיבודם הדיקטי", שניתן על-ידי פרופסור משה ארנד ז"ל (מכון לנדר, תשס"ו). יש לציין, כי סימני הפיסוק ברוב המקורות המצוטטים, וכן ההדגשות במקורות אלו – נוספו על-ידי (ש.ל.ט.).

מבוא

במאמר זה נשתדל להעמיק בדברי אגדה אחת מהתלמוד הבבלי באמצעות העיון בגוף האגדה, הן בהקשרה המקומי והן בהקשרה הכללי, דהיינו השוואתה למקומות נוספים במשנה ובתלמוד.

האגדה לקוחה ממסכת עירובין דף נד ע"ב:

רבי פרידא הוה ליה ההוא תלמידא, דהוה תני ליה ארבע מאה זימני – וגמר. יומא חד בעייה למלתא דמצוה. תנא ליה – ולא גמר. אמר ליה: "האידינא מאי שנא?" אמר ליה: "מדההיא שעתא, דאמרו ליה למר איכא מילתא דמצוה, אסחאי לדעתאי, וכל שעתא אמינא: השתא קאי מר, השתא קאי מר". אמר ליה: "הב דעתיך ואתני לך". הדר תנא ליה ארבע מאה זימני [אחריני]. נפקא בת קלא ואמרה ליה: "ניחא לך, דליספו לך ארבע מאה שני או דתיזכו את ודרך לעלמא דאתי?" אמר: "דניזכו אנא ודריי לעלמא דאתי". אמר להן הקדוש ברוך הוא: "תנו לו זו וזו".

ווילף בספרו 'מעשי הגדולים' תירגם אגדה זו. אין מדובר רק בתרגום מילולי, אלא גם בתרגום, המפרש את דברי האגדה או מדגיש בהם אלמנטים מרכזיים.

להלן – הציטוט:

מעשה רבי פרידא היה לו תלמיד, **שלמד עמו** ארבע מאות פעמים, **עד שקיבל ממנו מה שלמד**. פעם אחת **הוצרכו** לרבי פרידא, שילך לשוק עבור דבר מצווה. **למד עימו – ולא קיבל מה שלומד**. אמר לו: "למה אין אתה מבין ומקבל כמו בשאר הימים?" אמר לו: "מן העת הזאת שאמרו לאדוני, שילך לשוק עבור דבר מצווה, נטרד דעתי ממני, ואמרת: כעת יעמוד אדוני, כעת יעמוד אדוני לילך לשוק, ולכן אין דעתי מיושבת עלי כעת". אמר לו רבי פרידא: "תן כעת היטב דעתך **מה שאני אלמוד עמך**". **ולמד עמו** ארבע מאות פעמים אחרים, **וקיבל מה שלמד**. יצאה בת קול. אמרה לרבי פרידא: "אם רצונך, שיוסיפו על חייך ארבע מאות שנים או שתזכה אתה ודרך לחיי עולם הבא". אמר: "רוצה אנוכי, שאזכה אני ודור שלי לעולם הבא". אמר להם הקדוש ברוך הוא: "תנו לו זו וזו".¹

אגדתא זו מעוררת השתאות והתפעלות, שהרי היא מספרת על רב מסוים, שלימד את תלמידו אותו נושא (הלכה / משנה / סוגיה וכד') ארבע מאות פעם. המספר בלתי נתפס, וכך גם הזמן שהשקיע הרב בתלמידו. יתר על כן, יש לציין לשבח את רצון הברזל של התלמיד, שלא התייאש מלהבין דברי תורה. כיום, לכאורה, קשה למצוא (אם בכלל) מורה, שמוכן "להיכנס לנעליים" של רבי פרידא, ולחלופין, קשה למצוא (אם בכלל) תלמיד כדוגמת זה, המוכן לשמוע אותו נושא ארבע מאות פעם – בלי להשתעמם, ולו פעם אחת.²

מהתרגום לעיל ניתן לראות, כיצד הבין המתרגם את האגדה.

להלן נתמקד בשלושה היבטים:

- התרגום המילולי לביטוי "תני ליה" הוא "שָׁנָה לו". המתרגם בחר בביטוי "למד עמו" והשתמש בו בעקביות. נראה, שהמתרגם רצה להדגיש את ענוותנותו של רבי פרידא כלפי תלמידו, שכן הם למדו ביחד. נוסף לכך, ניתן להסיק, שבין הרב לתלמידו שררו יחסי

1 ש' ווילף, **ספר מעשי הגדולים**, תל-אביב תשכ"ג, עמ' מה.

2 בהמשך אוכיה על-פי אחד המקורות, העוסקים באגדה זו, שאכן אותו תלמיד היה שקוע בלימודו.

פתיחות וקירבה, וממילא לא התבייש התלמיד לספר לרבו את האמת על הסחת-דעתו מהלימוד.

• המילה "הוצרכו", שבחר בה, מדגישה, מדגיש את הניגוד בין צורכי-הרבים לבין צרכיו של התלמיד, המייצג את צורכי-הפרט. רבי פרידא לא זנח את צורכי-הפרט בעקבות צורכי-הרבים, ועוד אדון בהרחבה בנושא זה בהמשך המאמר.³

• את המילה "גמר", שתרגומה המילולי הוא "למד" – תרגם בעל 'מעשי הגדולים' ל-"קבל מה שלמד". לפועל "לקבל" הקשור ללימוד – יש אזכור במשנה הראשונה בפרקי אבות: "מִשָּׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי" (אבות א, א).

כמו-כן, לכל אורך הפרק הראשון במסכת אבות יש אזכורים לכך. למשל: "אֲנִיטִינְנוּס אִישׁ סוֹכּוֹ קָבַל מִשְׁמֵעוֹן הַצְּדִיק" (שם, ג), "הֵלֵל וְשָׁמַי קָבְלוּ מִהֵם" (שם, יב) ועוד. הצירוף "קבל מ..." השזור לכל אורכו של הפרק הראשון במסכת אבות, מציין את מסירת התורה שבעל-פה איש מפי איש. לא לכל אחד היה ראוי למסור את התורה שבעל-פה, ורק אנשים רמי-מעלה, כמו שמעון הצדיק, הוכשרו לכך. המסקנה המתבקשת היא, שבעל 'מעשי הגדולים' ראה בהוראתו של רבי פרידא את מסירת התורה שבעל-פה לתלמידו, וממילא – לדורות הבאים.⁴

לאחר הדיון בתרגום של בעל 'מעשי הגדולים' לאגדתא זו – יש לחזור לאגדה עצמה ולנתח אותה על מרכיביה השונים:

ראשית, יש לציין, שסוג האגדה הזו הוא סיפורי (נרטיבי), אם כי כבר מקריאה שטחית ברור, שיש באגדה זו לקח, שיש לדלות מתוכה.

לאגדה זו יש גם רקע הלכתי הכתוב לפנייה :

אמר רבי אליעזר : חייב אדם לשנות לתלמידו ארבעה פעמים...

רבי עקיבא אומר : מניין, שחייב אדם לשנות לתלמידו, עד שילמדנו? שנאמר: ולמדה את בני ישראל. (דב' לא 19). ומניין – עד שתהא סדורה בפייה? שנאמר: שימה בפייהם (בבלי עירובין, שם).

לפנינו מחלוקת-תנאים בדבר חובת הרב לְשַׁנּוֹת את חומר הלימוד לתלמידו. לפי רבי אליעזר, הרב חייב לשנות לתלמידו ארבע פעמים, ואילו לפי רבי עקיבא הקריטריון לחובת השינון אינו כמותי, אלא איכותי, כלומר עד שהתלמיד יקלוט ויטמיע את החומר הנלמד.

האגדה, העוסקת ברבי פרידא ובתלמידו, מייצגת נאמנה את שיטתו ההלכתית של רבי עקיבא. רבי פרידא משנן את החומר לתלמידו ארבע מאות פעם, עד שהתלמיד קולט את הנלמד ומפנימו.

ש : "אין משיבין על הדרש. ולא מן ההגדות, שנאמר בס' : **אין מקשים באגדה**".⁵

האם על-פי דברים אלו יש להשתמט מניתוח מעמיק של האגדתא לעיל? בוודאי שלא! לא ייתכן, שעורכי התלמוד כללו בתוכו דברי אגדה רק ליופי, אלא ברור, שהייתה להם מטרה מובהקת

3. המתרגם יכול היה לבחור במילה "ביקשוהו" שהיא התרגום המילולי ל"בעייה". ראו ע"צ מלמד, מלון ארמי-עברי לתלמוד בבלי, ירושלים תשנ"ב, עמ' 85.

4. בהמשך המאמר אתייחס להיבט זה, על מנת לתרץ את הקושיה העיקרית על האגדתא.

5. רמב"ם, מורה הנבוכים, בתרגום קאפח יוסף, ירושלים תשל"ז, עמ' טו.

בכך. "אין מקשים באגדה" – הכוונה היא, שאם אין תירוץ מספק, אין לשלול את האגדה או את ההלכה, העומדת בסתירה לאגדה, אלא שומה עלינו להתעמק כראוי בדברי האגדה ולהפיק מהם את המרב:

אין אפוא כל הצדקה להזניח את לימוד קטעי האגדה שבתלמוד: אין לדלג עליהם, ואף אין ללומדם ב"קפיצת הדרך": יש לפרשם כראוי ולהתעמק בהם.⁶

בנוסף לכך, האגדה שלנו צמודה לעניין הלכתי, והיא מדגימה ומשלימה את ההלכה שבסוגיה.⁷

הצגת הקושיות

לאחר הקדמה זו, יוצגו הקושיות על האגדתא:

א. הקושיה הראשונה, שניתן לכנותה "קושיה אלימתא" היא, כיצד זה השקיע רבי פרידא כל כך הרבה משאבים וכוחות-נפש בתלמיד אחד?

נניח, שכל פעם ארך הלימוד דקה אחת, מכאן שזמן הלימוד נמשך ארבע מאות דקות, כלומר מעל שש שעות!

בנוסף לכך, באותו יום מיוחד, שהאגדה מדברת עליו, לימד רבי פרידא את תלמידו לפחות שמונה מאות דקות, כלומר מעל חצי יממה!! האם אין כאן ביטול תורה של רבי פרידא או של שאר התלמידים, שיכלו ללמוד באותו הזמן? האם לא חבל להשקיע בתלמיד קשה-קליטה זה?

הקושיה מתחזקת, שכן מסופר בגמרא במקום אחר: "אמר ליה רב לאיבו בריה: טרחי בך בשמעתא, ולא מסתייע מילתא, תא אגמרך מילי דעלמא" (בבלי, פסחים ק"ג ע"א).

רב רואה, שאיבו, בנו, לא מתקדם בלימוד התורה, ולכן הוא מחליט ללמדו מהוויות-העולם, כדי שהוא יוכל להתפרנס בכבוד.

ניתן ללמוד מכך, שישנה אפשרות לעזוב את ספסל בית המדרש, עם כל העצב הכרוך בכך, אם התלמיד אינו רואה ברכה בלימודו. ושוב מתחדדת הקושיה: מדוע לא יעץ רבי פרידא לתלמידו להתפרנס בכבוד ולתמוך כלכלית בתלמידי-חכמים מוכשרים, אם הוא עצמו אינו מוכשר לקלוט דברי תורה אלא לאחר מספר רב של פעמים?

ב. כיצד זה "הזניח" רבי פרידא את צורכי-הכלל, והרי קראו לו לדבר מצווה? לפי תרגומו של הרב מרדכי אליהו את אגדתנו – מדובר בסיפור חופה וקידושין, מצווה חשובה ביותר!⁸ יתר על-כן, מדוע לא ביקש רבי פרידא מתלמידו להמתין לו, עד שיחזור מדבר המצווה, ולאחר מכן ילמדו ארבע מאות פעמים נוספות?

ג. כיצד ידע רבי פרידא, שאותו תלמיד תמיד קולט את הנלמד דווקא לאחר ארבע מאות פעם? האם ישנה משמעות למספר זה בלימוד התורה?

6. מ' ארנד, 'להוראת אגדתא שבתלמוד', **בשדה חמד**, טו, א-ב (תשל"ב), עמ' 23.

7. על-פי לשונו של ארנד (שם), עמ' 25.

8. מ' אליהו, 'שיטות לימוד', **קול צופייד**, 314 (תשס"ה), אוהר ב-4 במאי, 2010, מתוך

<http://www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?id=3546#>

- ד. מדוע בחרו עורכי התלמוד לכתוב פעמיים את דבריו של התלמיד: "השתא קאי מר, השתא קאי מר"? מה הם רצו ללמדנו בכך?⁹
- ה. מהי משמעות השכר העל-טבעי, שקיבל רב פרידא, ומדוע החליט הקדוש ברוך הוא לתת לו גם אריכות-ימים מופלגת וגם לזכותו יחד עם כל בני דורו בעולם הבא?
- ו. בחמש הקושיות הראשונות עסקתי באגדה עצמה, ואילו בקושיה זו אציג את קושית התוספות בהשוואה לאגדתא נוספת:
- ז. שאלו תלמידיו את רבי פרידא: "במה הארכת ימים?" אמר להם: "מימי לא קדמני אדם לבית-המדרש, ולא ברכתי לפני כהן, ולא אכלתי מבהמה, שלא הורמו מתנותיה" (בבלי, מגילה כז ע"ב – כח ע"א).
- בעלי-התוספות בשתי מסכתות התלמוד הבבלי מקשים על הסתירה בין שתי האגדות. במסכת מגילה הם מציגים את הקושיה בפירוט:
- "שאלו תלמידיו את ר' פרידא: במה הארכת ימים כו' – קשה! דאדרבה היה בזכות, שהיה שונה לתלמיד אחד ארבע מאות זימני, ונפק בת קול ואמר: "נאה ליך, דליזכי כולי דריה לעלמא דאתי, או דליחיי ד' מאה שנין"? אמר הקב"ה: "ייהבו ליה הא והא".
- כלומר, היינו מצפים, שרבי פרידא ישיב על השאלה: "במה הארכת ימים" – בתשובה הידועה על-פי מסכת עירובין, ולא בשלוש התשובות האחרות על-פי הכתוב במסכת מגילה.
- בתוספות למסכת עירובין מציגים שני תירוצים לקושיה:
- א. כל אותן הסיבות, שרבי פרידא הציג וגם הסיפור עם התלמיד, האריכו את ימיו של רבי פרידא, וכלשון התוספות: "הא והא גרמא לר".
- תירוץ זה נראה, לכאורה, דחוק, שכן אם כל אותן הסיבות הביאו לאריכות ימיו של רבי פרידא, מדוע לא כלל רבי פרידא בתשובתו לתלמידיו את מסירות-נפשו בהוראת התורה לתלמידו?¹⁰
- ב. התירוץ השני, המתקבל יותר על הדעת, הוא, שרבי פרידא לא שמע את תשובת הקדוש ברוך הוא: "תנו לו זו זו", ולכן סבר, שאריכות ימיו נגרמה כתוצאה משלושת הדברים האחרים. וכלשון התוספות: "באותה שעה לא ידע, שאמר ליה הקב"ה: 'תנו לו זו זו' – עד לאחר שחי ארבע מאות שנה".¹¹

---

9. אין לראות באגדת זו"ל אמת היסטורית מדויקת, אלא אמת חינוכית-אמנותית. נראה, שהסיפור עם הרב פרידא ותלמידו אכן התרחש בפועל, אך אין זה בטוח, שהתלמיד הגיב באותן מילים ממש. קרוב לוודאי, שעורכי התלמוד שמו בפיו דברים אלו, ויש לברר מדוע. (הערה זו מבוססת על מאמרו של ארנד (לעיל הערה 6), עמ' 24 ובעיקר בציטוט דברי מ"ד הר).

10. ניתן לתרץ זאת בכך, שרבי פרידא רצה לתת בתשובתו לתלמידיו כללים ומצוות בני-ביצוע. כנראה, רבי פרידא סבר, שללמד תלמיד במשך שמונה מאות פעם ברציפות, זוהי מסירות-נפש, שאין הכול יכולים לעמוד בה, ולכן אין טעם אפוא לספר לתלמידיו, שמעשה זה האריך את ימיו.

11. ומעניינת הלשון, הכתובה בתוספות הרא"ש: "באותה שעה לא ידע שאמר לו הברוך הוא (=הקב"ה) תנו לו זו זו, אבל אחרי כן כשהיה ד' מאות שנה הוכיח סופו על תחילתו..." (א' בן יהיאל, ספר תוספות הרא"ש, ב, ברוקלין וניו-יורק תשנ"ו, עמ' נד).

שמעוני גרטי במאמרו¹² מביא את קושית התוספות, ומנסה לתרץ אותה בכך, שתלמידו של רב פרידא אינו אלא רב פרידא עצמו.

לטענתו של גרטי, רבי פרידא הוא התלמיד המתקשה, החוזר על תלמודו ארבע מאות פעם כדי להפנימו. הוא גם התלמיד, שהסיח את דעתו מהלימוד, בשעה שקראו לו לדבר מצווה, ולכן הוא חזר שנית על כל תהליך הלימוד.

מכאן ניתן לומר, שתשובתו של רבי פרידא "מימי לא קדמני אדם לבית המדרש" (בבלי, מגילה) – מצביעה על מסירותו ללימוד התורה, ולכן אין סתירה בין הכתוב במסכת מגילה לבין הכתוב במסכת עירובין.

ניתן להפריך את סברתו של גרטי – בטענה, שהוא הוציא את האגדה מהקשרה ומהגיונה הפנימי. לפי פשט האגדה, מדובר בשתי דמויות, העורכות ביניהן דו-שית. קשה להבין אגדה זו, אם נסביר, שיש כאן מונולוג, ולא דיאלוג.

נוסף לכך, הקשר האגדה הוא בסוגיה, העוסקת ביחסי רב ותלמיד, ולא בחובת האדם ללמוד את עצמו תורה, כפי שניתן לראות ממחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא המצוינת לעיל.

תירוץ נוסף לקושית התוספות ניתן לדלות מדברי המאירי, שכן הוא סובר, שהרב שלימד את תלמידו ארבע מאות פעם אינו רבי פרידא, אלא הוא רבי עקיבא: "אמרו עליו, על רבי עקיבא, שהיה לו תלמיד..."¹³

לפי דברי המאירי, רבי עקיבא הדגים אישית את קביעתו ההלכתית בדבר חובת הרב לשנות לתלמידו, עד שהנלמד יובן היטב. ממילא, אם מדובר ברבי עקיבא, אין כלל סתירה בין הכתוב במסכת עירובין לבין הכתוב במסכת מגילה.

לאחר הצגת התירוץ השונים לקושיה האחרונה – ננסה לתרץ בעזרת מקורות שונים את הקושיה הראשונה.

הצגת התירוץ

א. תירוץ הקושיה הראשונה

התירוץ הראשון, חושף, למעשה, את המסר המרכזי באגדה זו. האגדה עוסקת בחשיבות הנחלת התורה בעם ישראל ובהעברתה לדורות. ניתן להוכיח זאת מדברי-הגמרא הבאים לפני האגדה:

תנו רבנן: כיצד סדר משנה? משה למד מפי הגבורה. נכנס אהרן – ושנה לו משה פירקו. נסתלק אהרן... נכנסו בניו – ושנה להן משה פירקן. נסתלקו בניו... נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקן. נסתלקו זקנים – נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקן... (עירובין נד, ע"ב).

אין הסוגיה עוסקת רק בחובת הרב לשנות לתלמידו, אלא עיקר הסוגיה הוא באופן מסירת התורה שבעל-פה איש מפי איש.

רבי פרידא מייצג את "מוסר התורה", ואילו תלמידו מייצג את "מקבל התורה"¹⁴. רבי פרידא שם בראש-מעייניו את זכירתה של התורה שבעל-פה, שכן היא חלק בלתי נפרד מעם ישראל.¹⁵

12. ש' גרטי, 'רב פרידא', דף קשר, 1020 (תשס"ה), אוחזר ב-4 במאי, 2010, מתוך <http://www.etzion.org.il/dk/5765/1020mamar2.html>

13. מ' המאירי, בית הבחירה, ירושלים תשכ"ה, עמ' ר.

מכאן מתחדדת הקושיה: מדוע רבי פרידא השקיע כל כך הרבה זמן וכוחות-נפש בהוראת-התורה לתלמיד מתקשה, ולא העדיף להשקיע זמן זה בתלמידים מוכשרים יותר? גם אם נניח, שלרבי פרידא היה תלמיד אחד באותה תקופה, האם לא עדיף, שרבי פרידא ישנן את ההלכות בעצמו או יחפש תלמידים אחרים כדי ללמדם תורה?

כדי לענות על שאלות אלו יש לבדוק את הכתוב במסכת אבות ה, יב על ארבעת סוגי התלמידים: ארבע מדות בתלמידים: מהר לשמוע ומהר לאבד, יצא שְׁכָרוֹ בְּהִפְסָדוֹ. קָשָׁה לְשִׁמוּעַ וְקָשָׁה לְאָבֵד, יֵצֵא הַפְּסָדוֹ בְּשִׁכְרוֹ. מהר לשמוע וקשה לאבד, חָסֵם. קָשָׁה לְשִׁמוּעַ וּמְהֵרָ לְאָבֵד, זֶה חֶלֶק רַע. להלן סיכום המשנה בצורת טבלה:

סוג התלמיד	יש רק יתרון	יש רק חיסרון	היתרון עולה על החיסרון	החיסרון עולה על היתרון
1 קליטה מהירה + זיכרון לקוי				✓
2 קליטה איטית + זיכרון מעולה			✓	
3 קליטה מהירה + זיכרון מעולה	✓			
4 קליטה איטית + זיכרון לקוי		✓		

נראה, שהתלמיד של רבי פרידא הוא התלמיד מהסוג השני על-פי דברי המשנה. אמנם, הוא אינו קולט מהר כלל וכלל, אך ניתן לומר, שהוא "בור סוד, שאינו מאבד טיפה"¹⁶. הזיכרון המעולה שיש לו – מחפה על קליטתו האיטית את הנלמד.¹⁷

ברור, שכל תלמיד באשר הוא – מחויב ללמוד תורה. ההבדל בין סוגי התלמידים נמדד באיכות הלימוד, ובעיקר – בזמן המוקדש לכך. לא כל תלמיד ראוי לקחת חלק חשוב במסירת התורה שבעל-פה ובהעברתה לדורות הבאים, ודווקא התלמידים בעלי הזיכרון המעולה הם אלו הראויים לכך. וכן כתוב בפרוש רבי עובדיה מברטנורא על משנה זו:

קשה לשמוע וקשה לאבד – יצא הפסדו בשכרו – שמדה טובה שיש בו – יתירה על המידה הנפסדת, הואיל ומה ששמע אחר הקושי הוא זוכר ואינו שוכח. ונפקא מינה, שאם יש לפנינו שני תלמידים, ואין לנו לספק מזון אלא לאחד מהם, נקדים הקשה לאבד על המהיר לשמוע.

14. ראו לעיל ההיבט השלישי, עמ' 2.

15. קשה להצביע על התקופה, שחי רבי פרידא חי בה, שכן אריכות-ימיו המופלגת ממקמת אותו על פני כמה תקופות. נראה, שרבי פרידא לימד את תלמידו עוד לפני חתימת המשנה, וכן על-פי ח' גבהרד, דורו של רבי פרידא היה הדור הראשון של התנאים שאחר חורבן בית המקדש (להלן הערה 18, נספח 74). עיתוי זה מסביר את החשיבות העצומה של זכירת ההלכות והסוגיות. בכל אופן, תוספת של ארבע מאות שנה זיכו את רבי פרידא לחיות, לפחות, בתקופת התנאים והאמוראים.

16. על-פי הכתוב במסכת אבות ב, ח.

17. וכן כותב על כך אברהם שטאל: "מסופר על רבי פרידא, ששנה עם תלמיד אחד כל דבר ארבע מאות פעמים עד שזכר" (א' שטאל, פרקי אבות: לקט פירושים וסיפורים, תל-אביב תש"ם, עמ' 319).

גם על-פי חיים יוסף וולדמן, פירוש המילה "וגמר" הוא "נקלט הדבר בזכרונו" (ח"י וולדמן, ספר עין יעקב המבואר, ירושלים תשל"ז, עמ' קלז).

הרחיב על נושא זה, משה צוריאלי, שטען שהבנת הנלמד היא התנאי לזכירתו, וממילא לאחר שהתלמיד הבין את מה שלימדו רבי פרידא, זכר זאת היטב (מ' צוריאלי, ספר אוצרות האגדה: עין יעקב, בני-ברק תשנ"ט, עמ' תקעו-תקעז).

ראינו מעלה אחת, שיש לתלמידו של רבי פרידא, והיא מעלת הזיכרון. מלבד מעלה זו, שהיא מתנת שמים, תלמידו של רבי פרידא מאופיין בכוח רצונו העז ובמסירות נפשו ללימוד התורה למרות קשייו בקליטתה. כדי להוכיח זאת, יש לומר, שהתלמיד קלט נושא מסוים דווקא לאחר לימוד של ארבע מאות פעמים. אילו אותו תלמיד היה מסיח את דעתו ומשתעמם בעת הלימוד, לא היו אלו ארבע מאות פעמים, אלא פחות מכך.¹⁸ עובדה היא, שבאותו יום מיוחד, אשר קראו בו לרבי פרידא לדבר מצווה, לא התרכז התלמיד בלימוד, ולכן לא הבין את הנושא.¹⁹

רוצה לומר, לא די להטיל את האחריות על העברת התורה לדורות על אלו שניחנו רק בזיכרון טוב, אלא יש לבחור גם באלו שנפשם בוערת באהבת-התורה, ומכאן – שימסרו את נפשם, כדי שלא תישכח, חלילה, מעם ישראל.

לא ברור, מדוע החליט רב ללמד את בנו, איבו, מהוויות העולם.²⁰

לעומת זאת, על-פי הכתוב לעיל, ניתן להבין, מדוע רבי פרידא החליט להתעקש וללמד את תלמידו תורה – למרות קליטתו האיטית את הנלמד. האגדה הזו לא רק מדגימה את דבריו של רבי עקיבא שנקבעו להלכה:²¹ "שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו" (עירובין נד ע"ב), אלא גם משלימה אותם, שכן היא קובעת, מהם הקריטריונים המרכזיים לאותו תלמיד, שחובה ללמדו תורה, עד שיבין מה לימדוהו.

עד כאן הוצג התירוץ המרכזי לקושי הראשון.

ניתן להציג עוד שני תירוצים, אם כי משניים:

א. תירוץ זה מבוסס על הכתוב ב'ספר חסידים', סימן תתקמו:

טוב, שיחזור ההלכה עם אותם שאינם יודעים כל כך כמותו, כדי שלא ילכו בטלים, משיחזור עם חבריו הדומים לו, כמו שאמרו חכמים: המלמד עם הארץ תורה – מבטל גזירות. ורבי פרידא, שהיה אומר ארבע מאות פעמים (את) ההלכה לתלמיד אחד, כי זה דומה **למת-מצוה**, שאין לו עוסקים, לחזור עמו... ואף-על-פי שמפסיד מעט מתורתו, תורתו מתקיימת בידו.²²

המושג "מת-מצווה" מבואר על-ידי הרמב"ם בספרו היד החזקה:

18. ראו עוד ח' גבהרד, **שיעורים בהגדות חז"ל: עירובין**, בני-ברק תשנ"ט, עמ' 161, נספח 72.
19. וולדמן שם דברים אלו בפי התלמיד: "דבכל שעה ושעה אני אומר לעצמי: טח עכשיו יקום הרב לילך לשם ולא יוכל ללמדני, ולכן איני יכול לרכז את מחשבותי לקלוט את מה שאתה מלמד אותי" (וולדמן (לעיל הערה 17), עמ' קלח). משמע, שבימים כתקנו, היה התלמיד מרכז את מחשבותיו בכל ארבע מאות הפעמים של הלימוד. יש לציין, שמדובר במאמץ אינטלקטואלי עצום, המעיד על רצונו העז של התלמיד לקלוט דברי תורה.
20. כלומר, מה היה הפסול בבנו של רב לגבי לימוד התורה. (פסחים קיג ע"א), שהזכרנו למעלה במסגרת הקושיה הראשונה.
21. וכן כותב הרמב"ם בספרו "היד החזקה":
"הרב, שְׁלֵמֵד ולא הבינו התלמידים, לא יכעוס עליהם וירגז, אלא חוזר ושונה הדבר אפילו כמה פעמים, עד שיבינו עומק ההלכה... (הלכות תלמוד תורה פ"ד, ה"ד). וכן כותב המאירי על מסכת עירובין דף נב, ע"ב: "לעולם לא יתיאש מן הלמוד אף לקושי המתלמד, אלא יִשְׁמָע לו עד שידע – אפילו אלף (!) פעמים". (המאירי (לעיל הערה 13), עמ' שעא)
22. קשה לי לשונו של בעל 'ספר חסידים': "שמפסיד מעט מתורתו" – שכן רבי פרידא, ללא ספק, השקיע זמן רב בתלמידו. בכל אופן ניתן להביא ראיה לדבריו: "תורתו מתקיימת בידו" משתי משניות בפרקי אבות:
א. "רבי ישמעאל (בנו) אומר: הלומד תורה על מנת ללמוד, מספיקין בידו ללמוד וללמד... " (פ"ד, ה).
ב. "הוא היה אומר: כל שִׁמְעֵשׂוּי מִרְבִּין מִחֻקְתּוֹ, חֻקְתּוֹ מִתְקַיֵּמֶת, וְכֹל שֶׁחֻקְתּוֹ מִרְבָּה מִמְעֵשׂוֹ, אֵין חֻקְתּוֹ מִתְקַיֵּמֶת" (פ"ג, ט).

כהן, שפגע במת-מצוה בדרך, הרי זה מטמא לו. אפילו כהן גדול – חייב להטמא לו ולקוברו. ואיזהו מת-מצוה? אחד מישראל, שהיה מושלך בדרך, ואין לו קוברין... (הלכות אבל פ"ג, ה"ח).

בעל 'ספר חסידים' עורך אנלוגיה בין מת-מצווה לבין תלמידו של רבי פרידא: אם ישנו תלמיד, החפץ ללמוד תורה ואין מי שילמדו, כי יש רק רב אחד באזור כולו או כי לרוב הרבנים אין סבלנות להתמודד עם תלמיד קשה-קליטה באופן חריג – ישנה חובה ללמד תורה את אותו תלמיד.

אף-על-פי שנאסר על הכהן הגדול ועל הנזיר להתעסק בקבורת הקרובים לו ביותר, מוטלת עליהם החובה מדין-תורה להתעסק בקבורת מת-מצווה. כמו-כן, אף-על-פי שנאסר לבטל מלימוד-תורה, משקיע רבי פרידא זמן יקר, על-מנת שתלמידו, החפץ בלימוד התורה, יבוא על סיפוקו.

לסיכום, על-פי דברי בעל 'ספר חסידים', האגדתא על רבי פרידא ותלמידו באה ללמד על החובה להשקיע גם בתלמידים, המתקשים בלימוד תורה, ובמיוחד אם רוב המלמדים התייאשו מללמדם.

ב. תירוץ זה מבוסס על דברי רבי חיים שמואלביץ:

לפי דבריו, רבי פרידא נהג כך עם תלמידו כדי להתאמן במידת המתיונות, שכן הלימוד עם תלמיד מסוג זה מצריך סבלנות רבה. מכאן מוכיח רבי חיים שמואלביץ, שהנוהג במידת המתיונות – רק מרוויח ולא מפסיד, שכן רבי פרידא זכה לאריכות-ימים מופלגת, ובכך קיבל "פיצוי" על הזמן שנגרע ממנו בלימוד התורה.²³ הווי אומר, תירוץ זה מדגיש את העיקרון החינוכי-חינוך למידות טובות.

2. תירוץ הקושיה השנייה

בתירוץ המרכזי של הקושיה הראשונה דובר על כך, שרבי פרידא ראה בתלמידו חלק מהשרשרת של מעבירי התורה מדור לדור, ועל כן לימד אותו תורה בנחישות רבה. למעשה, ניתן להציג כאן מהלך כללי: רבי פרידא ראה בהעברת התורה שבעל-פה לדורות הבאים משימה ממדרגה ראשונה, שכן חשיבות המשימה נמדדת על-פי התועלת, שהיא מסיבה ליחיד או לציבור. התורה היא התנאי לקיומו של עם ישראל, וידועים לנו דברי רבי סעדיה גאון "אין אומתנו אומה אלא בתורתיה" – גם התורה שבכתב וגם התורה שבעל-פה מבססות את קיומו של עם-ישראל.²⁴

לפי דברים אלו ניתן להבין, מדוע דחה רבי פרידא את צורכי-הכלל, והעדיף את צורכי-הפרט, שכן דווקא הפרט עסק בלימוד התורה.²⁵

ראיות נוספות לתירוץ השני ניתן ללמוד מהמשניות הבאות:

23. ח"ל שמואלביץ, ספר שיחות מוסר, חלק ג, מאמר ט"ו, ירושלים תש"ס, עמ' נב. וראו עוד עמ' נ-נב, אשר בהם עוסק רבי חיים שמואלביץ במידת המתיונות. על כך כותב אברהם שטאל: "רק מורה שסבלנותו מרובה – יצליח בעבודתו..." (ראו הערה 17).

24. ראו גבהרד (לעיל הערה 18), עמוד 89.

25. יש להוסיף, שדווקא התירוץ המרכזי לקושיה הראשונה עולה בקנה אחד עם תירוץ הקושיה השנייה, בעוד שהתירוץ המשני לקושיה הראשונה אינם כך, שכן גם אם התלמיד הוא בבחינת "מת-מצווה", וגם אם רבי פרידא מתאמן במידת המתיונות, ניתן ללכת לצורכי-המצווה לזמן קצוב, ולאחר מכן – לחזור וללמד את התלמיד ארבע מאות פעם מחדש.

- א. "וְאֵל תֵּאמַר: לְכַשְׁאֶפְנָה אֶשְׁנָה, שְׁמָא לֹא תִפְנֶה!" (אבות ב, ד).
- ב. "אֵלֹהֵי דְבָרִים, שְׁאֶדָם אוֹכַל פְּרוֹתֵיהֶן בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְהִקְרָן קִיָּמַת לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא: כְּבוֹד אָב וְאִם, וְגַמְיֵלוֹת חֲסִדִים, וְהִבְאֵת שְׁלוֹם בֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ, וְתִלְמוּד תּוֹרָה – פְּנִיגָד פְּלָם" (משנה, פאה א, א) – תלמוד תורה עולה על כל המצוות.

3. תירוץ הקושיה השלישית

נראה, שרבי פרידא ניסה בפעם הראשונה ללמד את תלמידו עוד פעם ועוד פעם בסבלנות אין-קץ, ורק בפעם הארבע מאות ראה, שהתלמיד קלט והפנים את הנלמד.²⁶ לאחר עוד כמה ניסיונות הבין רבי פרידא שהעניין עקבי, ולכן המשיך ללמד כך את תלמידו. ניתן לשער, שרבי פרידא התעניין בסיבה לכך, שדווקא לאחר ארבע מאות פעמים של לימוד – "קוטפים את הפירות".

וכן כותב בעל 'עיון יעקב':

"דהוי תני ליה ת' זימני – כמו שהתורה ניתנה בכ"ב אותיות, שהיא מן א' עד ת', לכך כוון למספר הזה". זהו תירוץ על-פי שיטת הגימטריה: ת'=400 בערך המספרי, ומכאן הבין רבי פרידא, מהו הערך הסגולי של לימוד תורה בארבע מאות פעם.²⁷

4. תירוץ הקושיה הרביעית

לפי התירוץ הזה ניתן להוכיח, שהייתה עריכה לכתובת האגדתא. בחזרה על דברי התלמיד רצו עורכי האגדה לבטא את מבוכתו כתוצאה מהסחת-דעתו. מכאן, שיש באגדה מרכיב אומנותי-פיוטי, ולא רק מרכיב היסטורי מדוקדק.²⁸

ניתן גם לעיין בסוגיה גם מזווית-ראייה שונה:

עורכי האגדה שמו את המשפט "השתא קאי מר" פעמיים בפי התלמיד כדי לבטא את חוסר-סבלנותו מהלימוד הממושך, ובמילים אחרות: את רצונו העז כבר "לצאת להפסקה" קלה או ממושכת. לעיל הוכח, שבתלמיד פיעמה תשוקה כבירה ללימוד-תורה, אלא שגם בתלמידים כאלה עלול להיות רפיון מסוים. אם נתנהל לפי אותה זווית-ראייה, נוכל לשער, שעורכי האגדה רצו לשבח את סבלנותו ואת ענוותנותו של רבי פרידא, שלמרות התרפות התלמיד – הרי הוא הסביר לו פנים ולימדו מחזור נוסף של ארבע מאות פעם.

26. ראו בהערה 21 את דברי המאירי.

27. ראו פירוש 'עיון יעקב' בתוך: י' בן חביב, עין יעקב, ב, ירושלים תשכ"א, עמ' צב.

המהרש"א שם מציע תירוץ נוסף לעניין המספר ארבע מאות: ארבע פעמים לימוד כפול מאה פעמים חזרה. הטעם לכך לקוח מעולם הסוד, ומפאת קוצר הבנתו בנושא זה לא ארחיב את הדיבור על כך.

28. ראו לעיל הערה 9.

5. תירוץ הקושיה החמישית

שכרו של רבי פרידא מורכב משני חלקים:

- אריכות-ימים מופלגת – תוספת של ארבע מאות שנה (כנגד ארבע מאות פעמים נוספות של לימוד תורה).

- הוא וכל בני דורו יזכו לעולם הבא.²⁹

המכנה המשותף בין שתי הצעות שכר אלו הוא שאינן טבעיות. אחד ההבדלים הוא, שההצעה הראשונה מתמקדת בעולם הזה, ואילו ההצעה השנייה מתמקדת בעולם הבא.

ההבדל שני: באריכות-הימים מתבטא גמול אישי; בעוה"ב מתבטא גמול קיבוצי.

על-פי הספר 'בן יהוידע' התנהגותו של רבי פרידא הייתה על-טבעית, בכך שהוא לימד את תלמידו ארבע מאות פעמים **נוספות** בסבר פנים יפות וללא שמץ של כעס.³⁰ לפיכך הוצע לו לבחור בין שתי הצעות על-טבעיות.³¹

על-פי פשט האגדה, זכה רבי פרידא בשתי ההצעות, כיוון שהוא העדיף את צורכי-הכלל על צרכיו האישיים.

לעניין זה יש קונוטציה למסופר על שלמה המלך, שהעדיף חכמה כדי לדעת לשפוט את העם – על-פני עושר, ניצחון על האויבים ואריכות-ימים. לפי פשט הפסוקים, ה' נתן לו את כל אלו, כיוון ששלמה העדיף את טובת העם על טובתו האישית.³²

לפי בעל 'עיון יעקב' זכה רבי פרידא בשכר הכפול, מפני שהתורה היא חלק מ'אלו דברים, שאדם אוכל פרוטיקה בעולם הזה, וְהִקְרָן קִימַת לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא' (משנה פאה א, א). רבי פרידא התאמץ למען לימוד התורה, ולימד את תלמידו אותו נושא שמונה מאות פעם כמעט ברציפות, ולכן ה' זיכהו בשכר גשמי ובשכר רוחני.³³

יש להקשות על דברי בעל 'עיון יעקב', שכן לפיו השכר הכפול נועד לרבי פרידא מלכתחילה, ומדוע הציבה בפניו בת-הקול אפשרות לבחור בשכר אחד?

ניתן להציע לכך שתי תשובות:

א. ה' ידע, שרבי פרידא יעדיף את טובת-הכלל על טובתו האישית, ומשום כך החליט לנסותו, דהיינו לגדלו ולרוממו בבחירה בין שתי ההצעות.³⁴

29. על-פי חנוך גבהרד לא כל בני תקופתו של רבי פרידא זכו לעולם הבא. המושג "בני דורו" מכוון לאלו שהסתופפו סביב רבי פרידא והיו כפופים למרותו. (ראו לעיל הערה 18, עמ' 162, נספח 74) בעל 'ענף יוסף' מביא את דעת האריז"ל, לפיה בני דורו של רבי פרידא הם אלו הקשורים לשורש נשמתו (ראו לעיל הערה 27).

30. ראו: אצל גבהרד את פירושו של הבן איש חי, בעל ספר 'בן יהוידע' (ראו לעיל הערה 18, עמ' 89).

31. כאשר רבי פרידא לימד את תלמידו ארבע מאות פעם, הוא נהג לפי ההלכה, אך כאשר הוא לימדו **עוד** ארבע מאות פעם נוספות – הוא נהג במידת החסידות, ועליה הוא קיבל את שכרו (מ' צוריאל, **ספר אוצרות האגדה – עין יעקב**, בני-ברק תשנ"ט, עמ' תקעז).

32. מלכים א ג 14-5.

יש לסייג ולומר, שה' נתן לשלמה המלך אריכות-ימים, בתנאי שילך בדרכי ה', כאשר הלך דוד המלך. כמו-כן גבהרד עורך אנלוגיה בין שלמה המלך לבין רבי פרידא (ראו לעיל הערה 18, עמ' 90).

33. ראו: בן חביב (לעיל הערה 27), עמ' צב.

34. על סמך דברי הרמב"ן על מהות הניסיון בפירושו לבראשית כב 1: "ודע כי השם צדיק יבחן (תהלים יא 5), כשהוא יודע בצדיק, שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בניסיון, ולא יבחן את הרשעים, אשר לא ישמעו. והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה".

- ב. על-פי האגדה, רבי פרידא העדיף, לכאורה, את צורכי-הפרט על חשבון צורכי-הכלל. כדי לוודא, שרבי פרידא נהג כן משום הדאגה לכלל ישראל, הציעה לו בת-הקול לבחור בין שתי הצעות של שר, שממילא ה' רצה לזכותו בשתייהן. מכיוון שרבי פרידא בחר בהצעה לטובת הכלל ויותר על טובתו הגשמית, הוא הוכיח, שגם בהעדפתו להמשיך בלימוד התורה עם תלמידו – ראה רבי פרידא לנגד עיניו את טובת הכלל.
- ג. ואולי הגמרא לא סיפרה את הליכתו לעסוק בצורכי-הכלל, מכיוון שהדבר מובן מאליו.

סיכום

במאמר זה ערכנו ניסיון לנתח אגדה על-פי מבנה הפנימי, הקשרה המקומי והקשרה הכללי, דהיינו השוואתה למקומות נוספים במשנה ובתלמוד. אגדה זו מדגימה את דברי רבי עקיבא בדבר חובת הרב לשנות לתלמידיו, וכן משלימה אותם – בהציבה את הקריטריונים לתלמיד הראוי לכך.

ניתוחה הפנימי של האגדה נעשה בדרך של העלאת קושיות מול הצעת פתרונות על סמך מקורות שונים. המסר המרכזי של אגדה זו עוסק בחשיבות מסירת התורה שבעל-פה מדור לדור, גם אם הדבר פוגע בצורכי-הכלל המקומיים והזמניים, וגם אם הדבר דורש כוחות-נפש כבירים ומאמץ בלתי-נלאה.

אף-על-פי שנעשה ניסיון לנתח את האגדה, עד כמה שניתן, ברור, שישנם מרכיבים נוספים באגדה זו, שניתן לדון בהם:

- ניתן להשוות בין אגדה זו לבין מקורות נוספים בתלמוד הבבלי והירושלמי, אשר ר' פרידא מוזכר בהם, ועל-פי מקורות אלו ניתן להציע קווים לאפיון דמותו.³⁵
- יש להבין כיצד רבי פרידא, שזכה לאריכות-ימים מופלגת ומסר נפשו על לימוד התורה, כמעט ואינו מוזכר בתלמוד.

---

35. המקורות הם: בבלי, מנחות נב ע"ב, נג ע"א; בבלי, מגילה כז ע"ב; בבלי, סנהדרין פב ע"א, קד ע"א; ירושלמי, פאה לג ע"א; שם, בבא בתרא כט ע"א.